

МЕТОДИКА ВІДОБРАЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ФАКТІВ ГОСПОДАРЬСЬКОГО ЖИТТЯ З НЕВИЗНАЧЕНИМИ НАСЛІДКАМИ НА РАХУНКАХ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Досліджено вітчизняний та зарубіжний досвід відображення організаційно-економічних фактів господарського життя з невизначеними наслідками на рахунках бухгалтерського обліку, побудовано симетричну модель балансового-позабалансового відображення умовних зобов'язань

Постановка проблеми. Дослідження методичних аспектів бухгалтерського обліку фактів господарського життя з невизначеними наслідками свідчить про відсутність систематизованого відображення умовних активів та умовних зобов'язань на рахунках бухгалтерського обліку, що не дозволяє враховувати всі об'єктивні обставини, умови, події, ризики, що існують, не сприяє реалізації інформаційної, контрольної та аналітичної функцій бухгалтерського обліку в частині досліджуваних об'єктів. Облікове відображення фактів з невизначеними наслідками є фактором зростання корисності бухгалтерської інформації для прийняття рішень через забезпечення її достовірності та оперативності. Тому виникає об'єктивна потреба перегляду бухгалтерського обліку організаційно-економічних об'єктів фактів з невизначеними наслідками на рахунках з метою забезпечення наближеного до дійсності відображення ймовірності зміни економічних вигод підприємства, зумовлених його діями чи бездіяльністю, що виникають як результат правовідносин з діловими партнерами та контролюючими органами.

Метою дослідження є систематизація бухгалтерського обліку організаційно-економічних об'єктів фактів з невизначеними наслідками на рахунках з метою забезпечення реалізації інформаційної, контрольної та аналітичної функцій обліку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми відображення об'єктів фактів з невизначеними наслідками (в працях вчених застосовується поняття умовних фактів господарського життя) на рахунках бухгалтерського обліку розглядали такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як І.М. Вигівська, Н.В. Генералова, І.Є. Гуціна, М.О. Козлова, І.В. Литвинчук, Герольд Мус (Gerold Mus), І.В. Орлов, Л.В. Сотникова, А.В. Суворов, В.А. Терехова, В.С. Терещенко, Рольф Ханшманн (Rolf Hanschmann) Л.А. Чайковська, Л.З. Шнейдман, Ю.А. Якушева та ін. Не применшуючи значимість здійснених досліджень вважаємо, що врахування критеріїв ідентифікації фактів з невизначеними наслідками не знайшло належного розкриття в науковій літературі при дослідженнях відображення їх об'єктів на рахунках обліку, що визначає актуальність даної статті.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розгляд фактів господарського життя з невизначеними наслідками з позиції економіко-правового підходу призводить до визначення їх як сукупності правовідносин підприємства з його соціально-економічними партнерами у процесі суспільного виробництва, розподілу, обміну і споживання благ, наслідки яких є невизначеними, оскільки залежать від майбутніх дій, подій та є правостворюючими умовами визнання та розкриття в обліку юридичної та соціальної відповідальності. Виходячи з аналізу суб'єктів та змісту правовідносин в бухгалтерському обліку доцільно розглядати організаційно-економічні та соціально-економічні об'єкти фактів господарського життя з невизначеними наслідками.

Об'єктами бухгалтерського обліку в частині соціально-економічних фактів з невизначеними наслідками є: забезпечення виплат відпусток; забезпечення матеріального заохочення; забезпечення виконання гарантійних зобов'язань щодо реалізованої продукції, виконаних робіт, наданих послуг;

забезпечення охорони навколишнього середовища. Перераховані об'єкти є умовними зобов'язаннями підприємства перед працівниками, споживачами, суспільством, що забезпечуються резервами покриття та відображають визнання в обліку соціально-правової та соціально-неправової відповідальності.

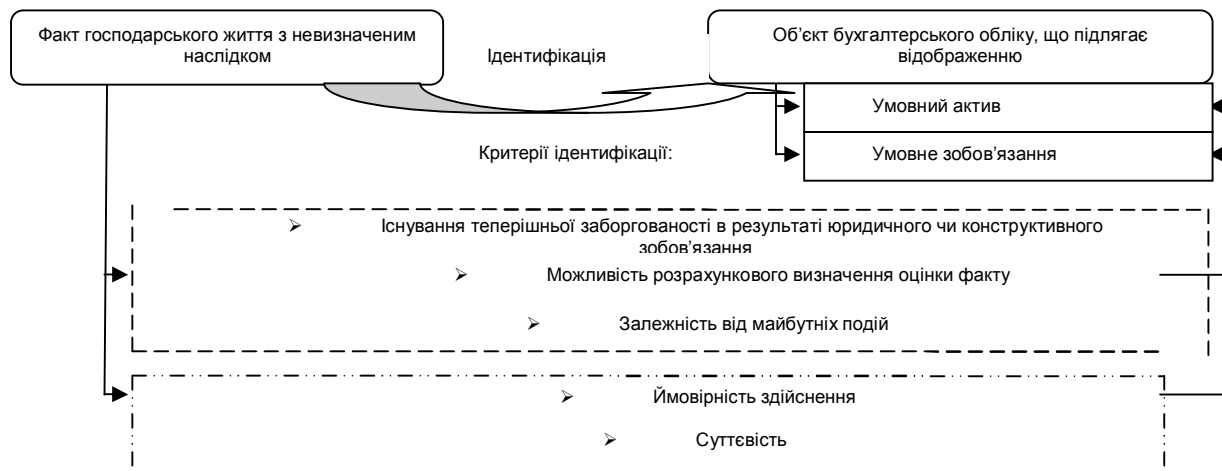
До організаційно-економічних фактів господарського життя з невизначеними наслідками належать умовні активи та умовні зобов'язання підприємства, що виникають в результаті правовідносин з діловими партнерами (кредиторами, постачальниками, підрядниками, тощо) та умовні зобов'язання підприємства, що є результатом правовідносин з контролюючими органами (площини відносин – Підприємство – Підприємство – Контролюючий орган). Внаслідок виникнення факту як правоутворюючої умови в бухгалтерському обліку може виникнути потреба визнання чи розкриття суми, в межах якої підприємство несе юридичну відповідальність – потреба ідентифікації факту з невизначеним наслідком через об'єкт бухгалтерського обліку на відповідному рахунку.

Ідентифікація (від лат. identificare – ототожнення) – можливість індивідуалізації, визначення в якості унікального, існуючого в просторі і часі об'єкта [12, с. 153]. Американська асоціація бухгалтерів в 1966 році виділяє бухгалтерський облік як "процес ідентифікації, який дозволяє вирішувати незрозумілі господарські ситуації і приймати діючі управлінські рішення" [22, с. 371]. Тоді було введено нове поняття ідентифікації, яке поглинуло класифікацію, узагальнення, запис (фіксацію) і дозволило зосереджувати увагу на моменті "впізнання" факту господарського життя [22, с. 371].

Виходячи з цього під критеріями ідентифікації фактів з невизначеними наслідками в обліку слід розуміти основні ознаки, на основі яких можливо встановити момент відображення інформації про такі факти через об'єкти обліку.

Дослідження вітчизняних та зарубіжних стандартів, що регламентують відображення об'єктів фактів з невизначеними наслідками (ПСБО 11 "Зобов'язання", МСФЗ 37 "Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи", ПБО 8/2010 "Оціночні зобов'язання, умовні зобов'язання та умовні активи" РФ, FAS 5 "Облік непередбачених обставин (умовних фактів господарського життя)" (Accounting for Contingencies) US GAAP) дало змогу узагальнити та конкретизувати критерії ідентифікації досліджуваних фактів через облікові об'єкти (рис.1).

Так, існування теперішньої заборгованості в результаті юридичного чи конструктивного зобов'язання, можливість розрахункового визначення оцінки, залежність від майбутніх подій, є тими критеріями, що ідентифікують факт з невизначеним наслідком. Оцінка ймовірності виникнення та суттєвості факту дає можливість визначити реальну потребу визнання чи розкриття його як конкретного об'єкта бухгалтерського обліку. Згідно ПБО 8/2010 "Оціночні зобов'язання, умовні зобов'язання та умовні активи" РФ та МСФЗ 37 "Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи" якщо зменшення чи збільшення економічних вигод є малоімовірним, то підприємство може не розкривати дану інформацію (вітчизняне П(С)БО 11 "Зобов'язання" не висвітлює критеріїв розкриття умовних активів та умовних зобов'язань, лише наводить інформацію, яка підлягає висвітленню в частині умовних зобов'язань).

- - - - - Основні критерії, що є передумовою ідентифікації в бухгалтерському обліку фактів господарського життя з невизначеними наслідками через їх об'єкти
- . . . . . Критерії, що визначають визнання чи розкриття в обліку фактів з невизначеними наслідками через відповідні об'єкти

Рис. 1. Критерії ідентифікації фактів господарського життя з невизначеними наслідками через облікові об'єкти

Крах великих компаній (Enron, WorldCom, Tyco, Arthur Andersen) сприяв зростанню важливості обліку фактів господарського життя з невизначеними наслідками в США, що підкреслено прийнятим Сенатом США Законом Сарбейнса-Окслі. Згідно даного закону передбачено включення інформації про всі *сумтєві* забалансові угоди, операції, зобов'язання (в тому числі потенційні), а також інші відносини емітента з неконсолідованими організаціями чи особами, що на даний момент чи в майбутньому можуть здійснювати суттєвий вплив на фінансове положення емітента у кварталну та річну звітність [5].

Американський досвід прийнятого Закону Сарбейнса-Окслі дозволяє обгрунтовано виділити критерій суттєвості, що впливає на ідентифікацію фактів з невизначеними наслідками в обліку. Суттєвість (materiality) – величина пропущених чи неправильно представлених бухгалтерських даних, що вводить в оману

користувачів фінансової звітності. Суттєвість визначається як по величині суми, так і по значимості статті [21, с. 228].

На вибір рахунку обліку, на якому здійснюватиметься групування, накопичення, порівняння і контроль інформації про об'єкти фактів господарського життя з невизначеними наслідками, впливатиме ймовірність здійснення та суттєвість факту. З метою конкретизації впливу даних критеріїв розглянемо вітчизняний та зарубіжний досвід відображення об'єктів організаційно-економічних фактів з невизначеними наслідками на рахунках.

Аналіз вітчизняного Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій дав змогу виділити наступні рахунки обліку організаційно-економічних об'єктів фактів з невизначеними наслідками (рис. 2).

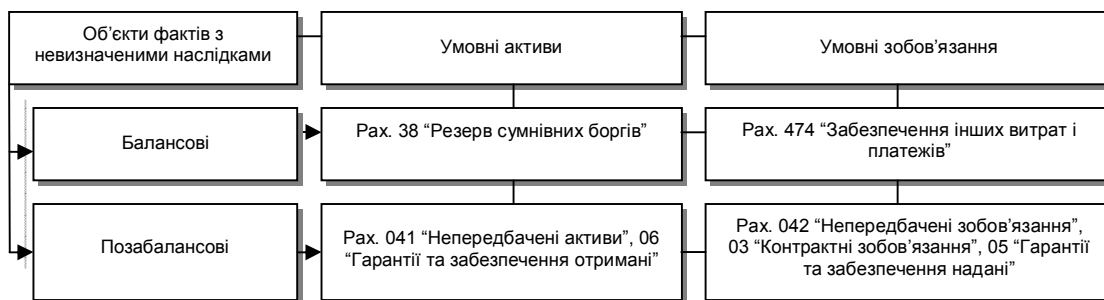

Рис. 2. Рахунки обліку організаційно-економічних об'єктів фактів господарського життя з невизначеними наслідками

Для обліку об'єктів організаційно-економічних фактів з невизначеними наслідками виділено по одному балансовому рахунку умовних активів (рах. 38 "Резерв сумнівних боргів") та умовних зобов'язань (субрах. 474 "Забезпечення інших витрат і платежів", на якому згідно Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку № 291 рекомендовано відображати забезпечення на виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів, на реструктуризацію та виконання зобов'язань при припиненні діяльності [7, с. 39]). Більше об'єктів передбачається відображати на позабалансових рахунках, що зумовлено ймовірною зміною економічних вигод, неможливістю достовірної оцінки, залежністю від майбутніх подій. Щодо існування субрахунків 475 "Забезпечення призового фонду (резерв виплат)" та 476 "Резерв на виплату джек-поту, не забезпеченого сплатою участі у лотереї", то тут

погоджуємось з думкою доц. М.О. Козлової, що наявність їх не враховує реальні потреби вітчизняних підприємств, а спрямована на задоволення вимог одиничних суб'єктів господарювання. Вченою розглядається доцільність зазначення формування рахунків 475 та 476 у Галузевих рекомендаціях [8, с. 97-98]. Тому дані рахунки при розгляді не брались до уваги.

До організаційно-економічних фактів з невизначеними наслідками належать:

- не завершені на звітну дату судові процеси, в яких підприємство виступає позивачем або відповідачем та рішення по яких можуть бути прийняті лише в наступні звітні періоди;
- не завершені на звітну дату непорозуміння з податковими органами з приводу сплати платежів до бюджету;

– гарантії, поручительства та інші види забезпечення зобов'язань, видані до звітної дати на користь третіх осіб, строки виконання по яких не наступили;

– враховані в обліку (дисконтвані) до звітної дати векселі, термін сплати яких не настав до дати підписання бухгалтерської звітності;

– виникнення не погашеної в термін, встановлений договором і не забезпеченої відповідними гарантіями заборгованості перед підприємством;

– продаж чи припинення певного напрямку діяльності підприємства, закриття підрозділів підприємства чи їх переміщення в інший географічний регіон;

– укладення договорів щодо здійснення підготовчих робіт сезонного виробництва;

– укладення форвардів, ф'ючерсів та опціонів.

Об'єктами даних фактів з невизначеними наслідками є умовні активи та умовні зобов'язання, що відображаються на рахунках обліку. На балансових рахунках вони фіксуються як резерви покриття умовних активів (резерв сумнівних боргів) та умовних зобов'язань (забезпечення майбутніх витрат і платежів). Враховуючи ґрунтовні дослідження застосування понять "резерв", "забезпечення", "фонд" та "регулятив", здійснені доц. М.О. Козловою [8], доц. І.М. Вигівською [3], доц. Н.І. Петренко [18], вважаємо, що доцільно формалізувати забезпечення майбутніх витрат і платежів як резерви майбутніх витрат та платежів.

Порівняння представленої переліку з існуючими рахунками, що покликані забезпечити відображення економічних відносин підприємства з його контрагентами, приводить до висновку про упушення та недостатній обсяг регламентування вітчизняним законодавством тих об'єктів фактів з невизначеними наслідками, що на сьогодні мають місце та важливе значення в практичній діяльності. Не відкидаємо той факт, що підприємство залежно від специфіки діяльності самостійно визначає робочий план рахунків, що відображає притаманні йому особливості господарського життя, проте законодавчо повинні визначатись рахунки визнання конкретних видів резервів

Таблиця 1. Спільні та відмінні ознаки умовних зобов'язань та резервів майбутніх витрат і платежів

№ п/п	Спільні ознаки	Відмінні ознаки
1	Виникають в результаті факту господарського життя з невизначеними наслідками	Причиною виникнення резервів майбутніх витрат і платежів є умовно передбачувані факти, а умовних зобов'язань – умовно непередбачувані
2	Передбачається зменшення економічних вигод	Зменшення економічних вигод в результаті умовного зобов'язання не визнається в бухгалтерському обліку, а резерви майбутніх витрат і платежів визнаються і відображаються у Балансі, Звіті про фінансові результати, Звіті про рух грошових коштів, Примітках до річної фінансової звітності
3	Не підлягають достовірній оцінці	Умовні зобов'язання неможливо надійно оцінити, резерви майбутніх витрат і платежів можливо достатньо надійно оцінити
4	Мають ймовірнісний характер прояву	Здійснення умовного зобов'язання є малоімовірним, а резерви майбутніх витрат і платежів – високоімовірним

Терещенко В.С. вважає, що виникнення передбачуваного зобов'язання (зобов'язання з невизначеними сумою або часом погашення), є причиною формування в бухгалтерському обліку забезпечень майбутніх витрат і платежів [24, с. 5]. Ми дотримуємось іншої думки: на наш погляд причиною формування в бухгалтерському обліку резервів майбутніх витрат і платежів є факти господарського життя з умовно визначеними наслідками – тобто такі, що мають плановий характер та є цілеспрямованими діями, що і визначає високу ймовірність здійснення, можливість надійної оцінки і в кінцевому випадку – їх визнання. Проте дані факти залишаються таким, наслідки яких є невизначеними, оскільки все ж залежать від майбутніх подій, відсутня стовідсоткова впевненість щодо суми та ймовірності здійснення, є фактами незавершеними, не здійсненими, фактами майбутнього.

Розгляд спільних та відмінних ознак понять умовного зобов'язання та резерву майбутніх витрат і платежів призводить до висновку, що дані поняття відрізнятимуться лише на рівні методики обліку (умовні зобов'язання є невизначеними, а резерви майбутніх витрат і платежів – визначеними в обліку), проте за своєю сутністю вони являють собою ймовірне зменшення економічних вигод, що виникло в результаті факту господарського життя з невизначеними наслідками, тобто є умовними зобов'язаннями підприємства. Тому будемо розглядати

чи розкриття конкретних об'єктів умовних активів та умовних зобов'язань позабалансового обліку. Це зумовило науковий інтерес у вітчизняних дослідників.

З даного приводу проф. І.В. Орлов пропонує ввести до рахунку 47 "Забезпечення майбутніх витрат і платежів" субрахунок 479 "Забезпечення витрат та платежів за умовними зобов'язаннями", основне призначення якого полягає у відображенні сум сформованих забезпечень витрат та платежів за умовними зобов'язаннями. До даного рахунку пропонується відкрити наступні субрахунки: 479.1 "Зобов'язання за незавершеними на звітну дату судовими розглядами", 479.2 "Неврегульовані на звітну дату розбіжності з податковими органами з приводу сплати податків", 479.3 "Поручительства на користь третіх осіб, терміни виконання за якими не настали", 479.4 "Дисконтвані до звітної дати векселі, термін платежу за якими не настав", 479.5 "Зобов'язання з охорони довкілля", 479.6 "Забезпечення за облигаціями", 479.7 "Інші умовні зобов'язання" [17, с. 195 – 196]. Аналітика, запропонована вченим, достатньо детально розкриває перелік умовних зобов'язань, проте ми дотримуємось іншої думки щодо термінологічної назви рахунку 479 "Забезпечення витрат та платежів за умовними зобов'язаннями", оскільки вважаємо, що сам рахунок 47 "Забезпечення майбутніх витрат і платежів" і є забезпеченням витрат та платежів за умовними зобов'язаннями. Обґрунтуємо це.

Ряд вчених (І.В. Орлов [17], Н.В. Генералова [4], Г.В. Накрашевська [16], В.С. Терещенко [24]) розглядали відмінності між сутністю понять умовного зобов'язання та резерву майбутніх витрат і платежів. Проте, спільні ознаки між даними поняттями чітко не виділяли. З метою глибокого розуміння понять умовних зобов'язань та резервів майбутніх витрат і платежів, причин виникнення узагальнено не лише відмінні ознаки, але і спільні, що є очевидними виходячи з сутності факту з невизначеними наслідками та трактування згідно вітчизняного та міжнародного законодавства (табл. 1).

резерви майбутніх витрат та платежів як забезпечені резервами покриття умовні зобов'язання.

Вітчизняною дослідницею М.О. Козловою запропоновано наступні субрахунки: 473 "Резерв на гарантійний ремонт та гарантійне обслуговування", 478 "Резерв під знецінення вкладень у цінні папери", 479 "Резерв майбутніх витрат на ремонт власних основних засобів" [8, с. 102]. Терещенко В.С. дотримується думки про необхідність введення субрахунку 479 "Забезпечення майбутніх витрат на ремонт власних основних засобів" [24, с. 15]. Шульга С.В. рекомендує відображати на позабалансовому рахунку умовних активів незапатентовані нематеріальні активи [25]. Литвинчук І.В. пропонує для позабалансових умовних активів та умовних зобов'язань відкрити наступні аналітичні рахунки:

1) 041 "Непередбачені активи": 0411 "Непередбачені матеріальні активи", 0412 "Непередбачені запаси", 0413 "Непередбачені фінансові активи".

2) 042 "Непередбачені зобов'язання": 0421 "Непередбачені зобов'язання за операційною діяльністю", 0422 "Непередбачені зобов'язання за фінансовою діяльністю", 0423 "Непередбачені зобов'язання за інвестиційною діяльністю" [11, с. 99-100].

Для порівняння розглянемо балансові та позабалансові рахунки, що існують для відображення об'єктів організаційно-економічних фактів господарського життя з невизначеними наслідками в інших країнах (табл. 2).

Таблиця 2. Бухгалтерське відображення організаційно-економічних об'єктів фактів з невизначеними наслідками на рахунках бухгалтерського обліку

№ п/п	Країна, джерело	Рахунки обліку об'єктів організаційно-економічних фактів з невизначеними наслідками
1	Білорусь [20]	Балансові рахунки: 63 "Резерв сумнівних боргів", 96 "Резерви майбутніх витрат". Позабалансові рахунки: 009 "Забезпечення зобов'язань і платежів виданих", 008 "Забезпечення зобов'язань і платежів отриманих"
2	Болгарія [15]	Балансові рахунки: 132 "Переносно-преміальні резерви", 133 "Резерви майбутніх виплат", 444 "Вилучення по судових спорах", 445 "Досудові вилучення", 492 "Розрахунки по гарантіях", 495 "Забезпечення" (4951 "Забезпечення конструктивних заборгованостей", 4952 "Забезпечення правових заборгованостей", 4953 "Забезпечення по обтяжуючих договорах", 4959 "Інші забезпечення". Позабалансові рахунки: 921 "Чужі фінансові активи, одержані як забезпечення", 922 "Закладені векселі", 924 "Прийняті зобов'язання по договорам", 934 "Вилучення за угодами з деривативами", 935 "Вилучення по спот-операціях", 939 "Умовні вилучення по іншим операціям", 94 "Дебітори за умовними зобов'язаннями", 95 "Кредитори за умовними зобов'язаннями" (951 "Гарантії і інші подібні непередбачувані заборгованості", 952 "Невідмінні зобов'язання", 954 "Заборгованості за угодами з деривативами", 955 "Заборгованості за спот-операціями", 956 "Власні матеріальні і нематеріальні активи, представлені як забезпечення", 959 "Умовні заборгованості за іншими операціями", 98 "Різні рахунки умовних активів", 99 "Різні рахунки умовних пасивів"
3	Гвінея – Бісау [23]	Балансові рахунки: 28 "Сумнівні борги", 29 "Ризикові доручення", 57 "Спеціальні резерви", 58 "Вільні резерви"
4	Естонія [9]	Балансові рахунки: 266 "Резерв спецпризначення, створений із нерозподіленого прибутку"
5	Ізраїль [2]	Балансові рахунки 3610 "Витрати по безнадійним і сумнівним боргам", 7380 "Резерв на безнадійні борги", 8180 "Резерв на зниження ринкової оцінки запасів", 9450 "Резерв на юридичні витрати"
6	Польща [26]	Балансові рахунки 83 "Резерви". Позабалансові рахунки 29 "Умовні зобов'язання"
7	Росія [6]	Балансові рахунки 63 "Резерв сумнівних боргів", 96 "Резерви майбутніх витрат" (по видах резервів). Позабалансові рахунки: 009 "Забезпечення зобов'язань і платежів виданих", 009 "Забезпечення зобов'язань і платежів одержані"
8	Чеська Республіка [23]	Балансові рахунки 451 "Резерви у відповідності з нормативними документами", 453 "Резерви на податок з прибутку", 584 "Створення надзвичайного резерву"
9	Франція [23]	Балансові рахунки 29 "Оціночні резерви основних засобів", 39 "Оціночні резерви знецінення запасів та незавершеного виробництва", 49 "Оціночні резерви знецінення рахунків розрахунків", 59 "Оціночні резерви знецінення фінансових рахунків", 78 "Невикористані оціночні резерви"

Серед проаналізованих планів рахунків дев'яти країн світу (Білорусії, Болгарії, Гвінеї–Бісау, Естонії, Ізраїлю, Польщі, Росії, Чеської Республіки, Франції) найбільше уваги приділяється обліковому відображенню організаційно-економічних фактів господарського життя з невизначеними наслідками в Болгарії. Система рахунків в частині фактів з невизначеними наслідками даної країни єдина з досліджених, що включає досудові вилучення, а також розмежовує на основі МСФЗ 37 "Резерви, умовні зобов'язання та умовні активи" на рахунку 495 "Забезпечення" відображення конструктивних та правових заборгованостей.

В Росії та Білорусії система відображення фактів з невизначеними наслідками є ідентичною – включає балансові об'єкти у вигляді резервів сумнівних боргів та резервів майбутніх витрат, позабалансові об'єкти забезпечення зобов'язань і платежів виданих та забезпечення зобов'язань і платежів одержані. Вітчизняна система рахунків в частині відображення фактів з невизначеними наслідками дещо схожа до рахунків Росії та Білорусії, проте в частині позабалансових рахунків включає ширший перелік об'єктів.

Загалом зарубіжний досвід свідчить про приділення значної уваги балансовому відображенню об'єктів організаційно-економічних фактів з невизначеними наслідками, при цьому в жодній з країн немає симетричної відповідності в частині організаційно-економічних умовних зобов'язань, які забезпечені та незабезпечені резервами покриття, що на наш погляд є доцільним за умов врахування існування різної суттєвості та ймовірності здійснення одних і тих фактів господарського життя з невизначеними наслідками. Подібного роду дзеркальне відображення в розрізі умовних зобов'язань сприяло б спрощенню віднесення на конкретний рахунок умовного зобов'язання та забезпечувало б реальність відображення в залежності від ризику зменшення економічних вигод.

Для балансового відображення доцільно використовувати субрахунок 474 "Забезпечення інших витрат і платежів", що пропонуємо формалізувати як 474 "Резерв майбутніх витрат та платежів за об'єктами організаційно-економічних фактів з невизначеними наслідками". На даному рахунку можна узагальнити всі умовні зобов'язання, що є результатом правовідносин підприємства з діловим партнером чи контролюючим

органом, момент виникнення яких є теперішньою заборгованістю підприємства (перед підприємством), яка буде погашена в майбутньому. Для цього доцільно виокремити організаційно-економічні умовні зобов'язання з інших субрахунків.

Тому пропонуємо уточнити назву субрахунку 473 як "Резерв гарантійних зобов'язань за виготовленою продукцією, виконаними роботами, наданими послугами" з метою конкретизації інформації на даному субрахунку визнання соціальної правової та неправової відповідальності за виготовленою продукцією, виконаними роботами, наданими послугами, виокремлюючи з даного рахунку проведення ремонту предметів прокату, надані гарантії, поручительства на користь третіх осіб та ін. на субрахунок 474 "Резерв майбутніх витрат та платежів за об'єктами організаційно-економічних фактів з невизначеними наслідками".

На наш погляд аналітичні рахунки даного субрахунку повинні мати симетричне відображення аналітики в частині умовних зобов'язань на позабалансових рахунках для наближеного до реальності відображення об'єктів фактів з невизначеними наслідками за умов існування сумніву їх визнання чи розкриття.

Позабалансові умовні зобов'язання доцільно розкривати окремо в розрізі аналітичних рахунків умовних фактів на рахунку 04 "Умовні зобов'язання", розформувавши при цьому рахунок 04 "Непередбачені активи й зобов'язання" на умовні активи та умовні зобов'язання. Забезпечення даної симетричності можна реалізувати в частині наступних об'єктів та відповідних їм рахунків (табл. 3).

Дана симетрія на методологічному рівні може сприяти забезпеченню однозначності лише за умов чіткого визначення того, коли організаційно-економічний факт з невизначеним наслідком слід визнавати на балансовому рахунку, коли розкривати на позабалансовому, або коли одночасно і на балансовому і на позабалансовому рахунку відображати шляхом визнання частини суми та розкриття іншої частини. Для цього конкретизуємо виділені нами фактори суттєвості і ймовірності виникнення.

Таблиця 3. Симетрія відображення на балансових та позабалансових рахунках організаційно-економічних умовних зобов'язань

№ п/п	Факт господарського життя з невизначеним наслідком	Балансовий об'єкт відображення	Позабалансовий об'єкт відображення
1	Не завершені на звітну дату судові спори, де підприємство виступає відповідачем	474.1 "Резерв майбутніх витрат і платежів на врегулювання судових спорів, де підприємство виступає відповідачем"	041 "Умовні зобов'язання по врегулюванню судових спорів, де підприємство виступає відповідачем"
2	Гарантії, поручительства та інші види забезпечення зобов'язань, видані до звітної дати на користь третіх осіб, строки виконання по яких не настали	474.2 "Резерв майбутніх витрат і платежів за наданими гарантіями та договорами поруки"	042 "Умовні зобов'язання з виданих гарантії та договорів поруки"
3	Продаж чи припинення певного напрямку діяльності підприємства, закриття підрозділів підприємства чи їх переміщення в інший географічний регіон	474.3 "Резерв майбутніх витрат і платежів на реструктуризацію підприємства"	043 "Умовні зобов'язання, пов'язані за реструктуризацією"
4	Укладення форварду, ф'ючерсу, опціону	474.4 "Резерв майбутніх витрат та платежів за контрактними зобов'язаннями"	044 "Контрактні зобов'язання"
5	Виникнення підготовчих робіт сезонного виробництва	474.5 "Резерв майбутніх витрат і платежів щодо підготовчих робіт сезонного виробництва"	045 "Умовні зобов'язання щодо підготовчих робіт сезонного виробництва"
6	Інші факти з невизначеними наслідками	474.6 "Резерв майбутніх витрат і платежів за іншими організаційно-економічними фактами з невизначеними наслідками"	046 "Умовні зобов'язання за іншими організаційно-економічними фактами"

Критерій суттєвості та ймовірності виникнення є основними ідентифікуючими факторами вибору рахунків балансового та позабалансового обліку. Соколов Я.В. здійснив наступний розподіл ймовірності настання фактів господарського життя з невизначеними наслідками (табл. 4).

Таблиця 4. Розподіл ймовірності настання фактів господарського життя з невизначеними наслідками за Я.В. Соколовим [1, с. 426]

Ймовірність	Ознаки
Дуже висока	Практично достовірні події
	Нема підстав сумніватись в його настанні
	Подія неминуче настане
	Оцінка наслідків події відома
Висока	Доволі ймовірна подія
	Мало основ сумніватись в її настанні
	Подія скоріше всього настане
	Наслідки події можуть бути достатньо надійно виміряні
Середня	Можлива подія
	Існують основи, що змушують сумніватись в її настанні
	Подія може настати, а може не настати
	Наслідки події можуть бути вимірені
Мала	Малоймовірна подія
	Нема основ вважати, що подія настане
	Подія скоріш всього не настане

Висвітлені вченим ознаки виділення ступенів ймовірності є ясними критеріями вибору кількісної величини ідентифікації об'єктів фактів з невизначеними наслідками, що можуть об'єктивно вплинути на вибір рахунків обліку. Проте, розуміючи всю складність практичної роботи бухгалтера, вважаємо за необхідне розглядати три варіанти даних критеріїв – граничні величини та середню, укрупнивши розроблену проф. Я.В. Соколовим диференціацію ймовірностей прояву.

Критерії ймовірності виникнення:

- ймовірність виникнення певного наслідку більше 50% (при відносній впевненості в здійсненні) – факт високої ймовірності (за Я.В. Соколовим висока та дуже висока ймовірність);
- ймовірність виникнення певного наслідку менше 50% (при існуванні сумніву бути здійсненим) – факт малої ймовірності (за Я.В. Соколовим мала ймовірність);

Таблиця 5. Матриця стратегій поведінки бухгалтера при визначенні балансового, позабалансового відображення організаційно-економічних умовних зобов'язань

Ймовірність / Суттєвість	Ймовірність здійснення більше 50%	Ймовірність здійснення менше 50%	Ймовірність здійснення 50%
Факт суттєвий (більше 5% валюти балансу)	Балансове відображення	Позабалансове відображення	Балансове та позабалансове відображення
Факт несуттєвий (менше 5% валюти балансу)	Позабалансове відображення	Недоцільність відображення	Позабалансове відображення
Суттєвість факту 5% валюти балансу	Балансове відображення	Позабалансове відображення	Балансове та позабалансове відображення

– ймовірність виникнення певного наслідку дорівнює 50% (коли є невизначеність в здійсненні та відсутні чіткі аргументи на користь здійснення чи не здійснення) (за Я.В. Соколовим середня ймовірність).

Вітчизняною дослідницею І.М. Вигівською при розгляді підходів оцінки ризиків розроблено Шкалу оцінки ймовірних наслідків господарської діяльності (операцій) в умовах ризику, де вчена зазначає низьку ймовірність настання наслідків ризику (до 50 %, коли існує суб'єктивна ймовірність настання умовного факту господарської діяльності), високу (50-90 % – існує об'єктивна ймовірність високого рівня щодо того чи відбудеться умовний факт господарської діяльності) та дуже високу (90-100 % – існує об'єктивна ймовірність, що вказує на максимальну наближеність умовного факту господарської діяльності до реалізації). При цьому на думку вченої за умов низької ймовірності (до 50%) події не підлягають відображенню в обліку та представленню у звітності, так як не є умовними фактами господарської діяльності [3, с. 97]. Ми з даного приводу дотримуємось думки, що за умов низької ймовірності здійснення (менше 50%) факти з невизначеними наслідками можуть розкриватись на позабалансовому рахунку, якщо є суттєвими.

Згідно листа Міністерства фінансів України "Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності" [10] для визначення суттєвості окремих об'єктів обліку, що відносяться до активів, зобов'язань і власного капіталу підприємства, за орієнтовний поріг суттєвості приймається величина у 5 відсотків від підсумку відповідно всіх активів, всіх зобов'язань і власного капіталу. Виходячи з цього, вважаємо за доцільне виділення наступних диференцій критерію суттєвості:

- факт суттєвий – більше 5% валюти балансу;
- факт несуттєвий – менше 5% валюти балансу;
- суттєвість факту 5% підсумку балансу.

При цьому бухгалтер має чотири стратегії поведінки: балансове відображення; позабалансове відображення; відображення суми умовного факту в частині на рахунках балансового і позабалансового обліку; невідображення факту. Отже, виходячи з співставлення критеріїв ймовірності здійснення та суттєвості складемо матрицю стратегій поведінки бухгалтера при відображенні на рахунках обліку об'єктів організаційно-економічних умовних зобов'язань (табл. 5).

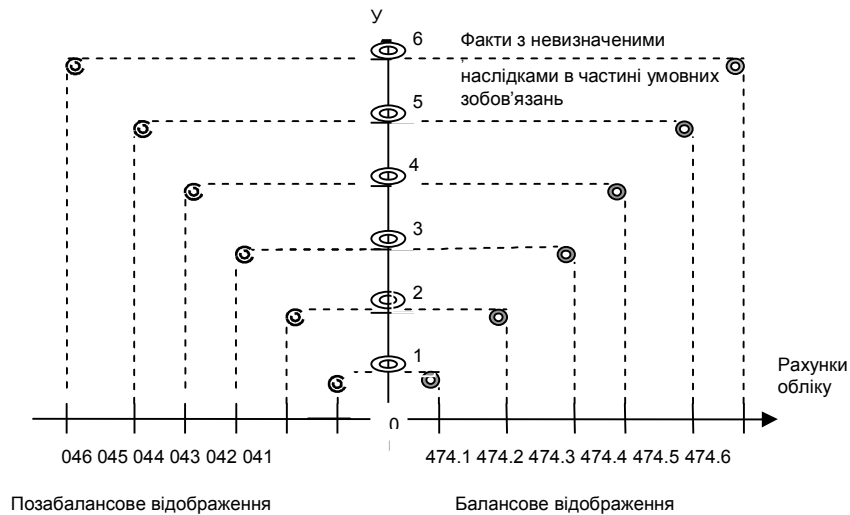
Згідно представленої матриці у випадках, коли суттєвість факту становить 5 % і більше валюти балансу, а щодо ймовірності здійснення існує повна невизначеність (бухгалтер оцінює ймовірність здійснення в 50 %) пропонується одночасно відобразити факт з невизначеним наслідком на балансовому та позабалансовому рахунку в частині сум, що складають загальну суму. Така техніка здійснення реєстрації в деяких випадках є виправданою, оскільки дозволяє реально відобразити факт, що може бути цінним інформаційним повідомленням не лише для виконання умовних зобов'язань підприємства, але і для планування майбутніх платежів враховуючи наявні ліквідні активи. Проте за умов відображення суми об'єкта факту з невизначеним наслідком одночасно на рахунках балансового та позабалансового обліку необхідно в обов'язковому порядку здійснити відмітку про аналітичний рахунок, що включає іншу частину суми за умовним зобов'язанням з метою забезпечення контролю за повним обсягом зобов'язання.

Дану методику описують німецькі дослідники Мус Герольд та Ханшман Рольф на прикладі переводу (індоссаменту) векселя покупцю. Вчені зазначають, що якщо суму 100 Дм відобразити як вексельне зобов'язання для інформації, то видно тільки відповідальність, що витікає із передачі векселя, но не величину пов'язаного з цим ризику. Тому "економічний зміст цього факту був недостатньо відображеним, якщо б ми зробили тільки примітку. Якщо боржник оплатить вексель тільки в сумі 50 Дм і ми будемо змушені покрити залишок, то нам загрожує зобов'язання. Попередити негативні наслідки цього нам може допомогти тільки відрахування в резерв, при

чому в розмірі очікуваної неоплати 50 Дм. Оскільки таким чином відображено тільки частину можливого зобов'язання як відрахування в резерв, то в якості інформаційної помітки може залишатись тільки інша половина" [14, с. 352-353]. Підтримуючи думки вчених вважаємо, що при відсутності певності здійснення факту з невизначеним наслідком величину пов'язаного з ним ризику необхідно забезпечувати резервом покриття і відобразити на балансі, а іншу частину суми – поза балансом як інформаційне повідомлення.

Враховуючи пропоновані рахунки обліку організаційно-економічних об'єктів фактів з невизначеними наслідками та розроблену на основі критеріїв суттєвості та ймовірності здійснення матрицю стратегій поведінки бухгалтера вважаємо за необхідне узагальнити здійснені дослідження у вигляді симетричної моделі забезпечення однозначності відображення об'єктів фактів господарського життя з невизначеними наслідками на рахунках бухгалтерського обліку (рис. 3).

Дана модель може мати прикладне значення на підприємстві за умов симетричного включення в робочий план рахунків балансових та позабалансових об'єктів організаційно-економічних фактів з невизначеними наслідками, що мають місце виходячи з особливості господарської діяльності, організаційного і правового статусу, розміру підприємства, тощо. При цьому в Наказі про облікову політику як додаток доцільно відобразити пропоновану Матрицю стратегій поведінки бухгалтера при визначенні балансового, позабалансового відображення фактів господарського життя з невизначеними наслідками, що визначатиме облік та напрями контролю організаційно-економічних умовних зобов'язань.

Де:
 ○ – відображення факту з невизначеними наслідками на балансовому рахунку;
 ⊖ – відображення факту з невизначеними наслідками на позабалансовому рахунку;
 ⊕ – одночасне відображення і на балансовому і на позабалансовому;
 1, 2, 3, 4, 5, 6 – номери по порядку фактів господарського життя з невизначеними наслідками згідно табл. 3.;
 041, 042, 043, 044, 045, 046 – коди позабалансових об'єктів згідно табл. 3.;
 474.1, 474.2, 474.3, 474.4, 474.5, 474.6 – коди балансових об'єктів, пропонованих в табл. 3.;
 ОУ – межа балансового та позабалансового відображення об'єктів фактів з невизначеними наслідками, що визначається матрицею стратегій поведінки бухгалтера (табл. 5)

Рис. 3. Симетрична модель забезпечення однозначності відображення об'єктів організаційно-економічних фактів господарського життя з невизначеними наслідками на рахунках бухгалтерського обліку в частині умовних зобов'язань

3 умовних активів організаційно-економічного типу єдиним об'єктом, що визнається, є резерв сумнівних боргів (визнається в обов'язковому порядку), оскільки він є оціночним умовним активом, що дозволяє визначити чисту реалізаційну вартість дебіторської заборгованості.

Всі інші умовні активи виходячи з принципу обачності слід розкривати на позабалансових рахунках, для чого пропонуємо виділення рахунку 03 "Умовні активи" з наступними субрахунками (табл. 6).

Таблиця 6. Рекомендації відображення на рахунках бухгалтерського обліку умовних активів

№ п/п	Факт господарського життя з невизначеним наслідком	Код	Об'єкт позабалансового відображення
1	Виникнення судового спору, де підприємство виступає позивачем	031	"Задоволення судових позовів"
2	Створення нематеріального активу (до моменту його патентування)	032	"Незапатентовані нематеріальні активи"
3	Отримані гарантії та поручительства	033	"Гарантії та поручительства отримані"
4	Укладені форварди, ф'ючерси то опціони з метою хеджування ризику змін цін і прибутку, в результаті яких очікується одержання умовних активів	034	"Умовні активи за укладеними угодами"
5	Інші умовні факти в частині умовних активів	035	"Інші умовні активи"

Відображення умовних активів на даному позабалансовому рахунку дасть змогу планувати збільшення економічних вигод та контролювати терміни виконання документів, на підставі яких виникає право на активи.

Розглянуті пропозиції формування інформації про позабалансові умовні активи та умовні зобов'язання на рахунках 03 "Умовні активи" та 04 "Умовні зобов'язання" призводять до переміщення рахунків 03 "Контрактні зобов'язання", 05 "Гарантії та забезпечення надані" та 06 "Гарантії та забезпечення отримані" в склад субрахунків умовних активів та умовних зобов'язань. Це залишає вільними позиції 05 та 06 для включення інформації про об'єкти, щодо яких підприємство не має права володіння або дане право як таке виникло, але є нереалізованим в часі.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Дослідження відображення об'єктів організаційно-економічних фактів з невизначеними наслідками на рахунках бухгалтерського обліку свідчить, що балансові та позабалансові рахунки є тими технічними елементами, що дозволяють реально відобразити результати правовідносин підприємства з його діловими партнерами та контролюючими органами за умов впливу обставин, які склались. Проте на кожному підприємстві до відображення умовних активів та умовних зобов'язань, що визначають ймовірну зміну економічних вигод слід підходити об'єктивно: визнавати з умовних активів лише резерв сумнівних боргів як оціночний умовний актив, з умовних зобов'язань доцільно визнавати лише ті об'єкти, що є суттєвими та відносно яких є впевненість в здійсненні. За умов виникнення суттєвого факту з невизначеним наслідком, щодо ймовірності здійснення якого існує повна невизначеність, доцільно визнати в обліку ту суму, щодо якої існує відносна впевненість в здійсненні та розкрити на позабалансовому рахунку іншу частину як інформаційне повідомлення. Така методика забезпечить реальне відображення факту, що з одного боку дасть змогу розподілити між періодами суми, щодо яких є відносна впевненість та розкрити суми, щодо яких є невпевненість здійснення, з метою планування платежів.

Запропонована в статті симетрична модель відображення об'єктів організаційно-економічних фактів господарського життя з невизначеними наслідками на рахунках бухгалтерського обліку в частині умовних зобов'язань є теоретико-методичною розробкою забезпечення однозначності фіксації досліджуваних об'єктів шляхом врахування основних критеріїв ідентифікації фактів господарського життя з невизначеними наслідками – суттєвості та ймовірності здійснення.

В практичній діяльності забезпечити однозначне відображення можливо за умов чіткого зазначення в Наказі про облікову політику Матриці стратегій поведінки бухгалтера при визначенні балансового, позабалансового, обліку фактів господарського життя з невизначеними наслідками та симетричного включення в робочий план рахунків підприємства об'єктів умовних зобов'язань забезпечених (балансових) та незабезпечених резервами покриття (позабалансових).

Практичне впровадження даної моделі сприятиме реалізації інформаційної, контрольної та аналітичної функцій бухгалтерського обліку в частині організаційно-економічних умовних зобов'язань.

Список використаної літератури:

1. Бухгалтерский учет: Учебник / И.И. Бочкарева, В.А. Быков и др.; Под ред. Я.В. Соколова. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 768 с. 2. Векслер О. Бухгалтерский учет, анализ и аудит в Израиле / О. Векслер. – Житомир: ЧП "Рута", 2008. – 60 с. 3. Вигівська І.М. Бухгалтерський облік діяльності підприємств в умовах ризику: організація та методика: дис. кандидата екон. наук: 08.00.09 / І.М. Вигівська. – Житомир, 2010. – 374 с. 4. Генералова Н.В. Признание резервов в соответствии с МСФО (IAS 37) "Резервы, условные обязательства и условные активы" / Н.В. Генералова // Бухгалтерский учет. – 2006. – № 10. – С. 57-62. 5. Гетьман В.Г. Закон "Сарбейнса-Оксли 2002 г." – важный инструмент, используемый в США в борьбе с мошенничеством в финансовой отчетности / В.Г. Гетьман // Международный финансовый учет. – 2008. – №7. – С. 9-20; №8. – С.12; №9. – С. 11-21. 6. Инструкция по применению плана счетов бухгалтерского учета финансово-хозяйственной деятельности

организаций Утверждена Приказом Министерства финансов Российской Федерации от 31 октября 2000 г. N 94н [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.snezhana.ru/plan>. 7. Инструкция по заоступуна Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій (з урахуванням останніх змін) / Головбух. – 2011. – № 29 (748). – с. 6-79. 8. Козлова М.О. Облік і контроль процесу резервування (на прикладі діяльності великих промислових підприємств України): дис. ...кандидата екон. наук: 08.06.04 / М.О. Козлова. – К., 2006. – 326 с. 9. Линнак Е. Книга о бухгалтерских счетах. – Изд. 2-е. Перевод с естонского А. Свирина. / Под ред. В. Вайнгорта, Л. Павловой. – Таллин: "Из первых рук", 1998. – 212 с. 10. Лист Про суттєвості у бухгалтерському обліку і звітності Міністерства фінансів України № 04230-103 від 29.07.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1023.61.0>. 11. Литвинчук І.В. Облік на позабалансових рахунках: проблеми теорії та практики дис. ...кандидата екон. наук: 08.06.04 / І.В. Литвинчук. – К., 2006. – 183 с. 12. Медведев М.Ю. Теория бухгалтерского учета : учебник / М.Ю. Медведев. – Москва : Издательство "Омега-Л", 2007. – 418 с. 13. Міжнародний стандарт фінансової звітності 37 "Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи", діє з 01.07.1999 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/document/92444/MSBO_37.pdf. 14. Мус Герольд Бухгалтерський облік: основи – завдання – розв'язання / М. Герольд, Х.Рольф / Пер. з нім. С. Лобачової. – К.: КНЕУ, 2000. – 368 с. 15. Национален сметкоплан. Приет с Постановление № 65 на Министерския съвет от 25 март 1998 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bgstuff.net/zakoni-i-normativni-aktove/drugi2/1200-natzionalen-smetkoplan>. 16. Нашкєрська Г.В. Особливості визнання та оцінювання умовних зобов'язань / Г.В. Нашкєрська // Регіональна е коніоміка. – 2008. – № 4. – С. 141-148. 17. Орлов І.В. Теорія та методологія бухгалтерського обліку і контролю суб'єктів господарювання: дис. доктора екон. наук: 08.00.09 / І.В. Орлов. – Житомир, 2011. – 572 с. 18. Петренко Н.І. Нормативне регулювання операцій з обліковими резервами підприємства: історичні та сучасні підходи / Н.І. Петренко, О.О. Пархомчук // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2011. – № 2(56). – Ч.1. – С. 174 – 180. 19. Положение по бухгалтерскому учету 8/2010 "Оценочные обязательства, условные обязательства и условные активы", утв. Приказом Минфина России от 13.01.2010 №167н.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2010-4.xof.ru/lib/?tm=228&vp=akt167>. 20. Постановление Минфина РБ от 30.05.2003г. № 89 "Об утверждении Типового плана счетов бухгалтерского учета и Инструкции по применению типового плана счетов бухгалтерского учета" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://audit-by.narod.ru/aduc/buhgalter/plan_sch04.htm. 21. Сигел Дж. Словарь бухгалтерских терминов: Пер. с англ. / Дж. Сигел, Дж. Шим. – М.: ИНФРА-М, 2001. – VIII, 408 с. 22. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: Учебное пособие для вузов / Я.В. Соколов. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с. 23. Счетоведение: Монография в 3-х частях / Под науч. ред. проф. М.Я. Штейнмана. – Ч. II. Планы счетов бухгалтерского учета [Текст] / Н.М. Малюга, М.Я. Штейнман, Е.П. Боримская [предисл. Ф.Ф. Бутынца]. – Житомир: ЖГТУ, 2009. – 396 с. 24. Терещенко В.С. Бухгалтерський облік забезпечень майбутніх витрат і платежів: теорія та методика: автореф. дис. канд. наук: 08.00.09 / В.С. Терещенко. – К., 2008. – 22 с. 25. Шульга С.В. Облік і аудит нематеріальних активів: теорія, організація, методика: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / С.В. Шульга; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2006. – 21 с. — укр. 26. Gierusz J. Wzorcowy plan kont z komentarzem. Produkcja. Handel Usługi / Gierusz J. – Gdańsk: Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, 1993. – 306 s.

МАЦЕНКО Лілія Федорівна – здобувач кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

– бухгалтерський облік і контроль фактів господарського життя з невизначеними наслідками